

TURIZMDA CHIQUINDILARNI BOSHQARISH

TDIU, Turizm fakulteti talabasi,

Ramizov Xojakbar Muzaffar o'g'li

Anatatsiya: Turizmning tabiatiga ta'sirini kamaytirish, Turizmning tabiat uchun foydalari va xatarlari, Ekoturizm. Ushbu maqolada turizmda chiqindilarni to'g'ri boshqarish hamda ularni qayta ishlash bo'yicha konsepsiyalarni ishlab chiqishni ko'rib chiqadi. Turizmda chiqindilarni to'g'ri tashkil etishda tashkilotlar o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini tahlil qilgan. Chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha yangi takliflar etilgan.

Kalit so'zlar: o'simlik turlari, muhofaza qilish, chiqindilarni qayta ishlash, milliy bog'.

Abstaract

Reducing the impact of tourism on nature, benefits and risks of tourism for nature, Ecotourism. This article examines the development of concepts for proper waste management and recycling in tourism. He analyzed the mechanisms of cooperation between organizations in the proper organization of waste in tourism. New proposals for waste processing have been made.

Key words: plants, conservation, sewage treatment, national park.

Аннотация

Снижение воздействия туризма на природу, риск туризма для природы. Данной статье рассматривается развитие концепций правильного обращения с отходами и их переработки в туризме. Он проанализировал механизмы сотрудничества между организациями в вопросах правильной организации отходов в туризме.

Ключевые слова. виды растений, сохранение, разработать отводы, национальный парки

Kirish. O'zbekistonga turizmning yangi turlarining rivojlanishi, olib borilayotgan siyosiy say-harakatlar natijasida xorijdan ko'plab turistlarni jalb qilinmoqda. Respublika iqtisodiyotida turizmni strategik darajaga ko'tarish, ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilish va hajmini keskin ko'paytirish, fuqarolarni mamlakatimizning turizm salohiyati bilan tanishtirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, taqdim etilayotgan turizm xizmatlari sifatini yaxshilash va jahon bozorlarida

raqobatbardoshligini oshirish, turizm sohasida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik sub'ektlari uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratish, zamonaviy xizmatlar infratuzilmasini jadal rivojlantirish, shuningdek, aholini ish bilan ta'minlash va ularning daromad manbaini kengaytirish maqsadida:

1. Shunday tartib o'rnatilsinki, unga muvofiq 2022 yil 1 iyundan boshlab «O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!» dasturi doirasida:

jamoa shartnomalariga ish beruvchilar tomonidan xodimlar uchun yiliga bir marotaba mahalliy sayohatga chiqish imkonini yaratish qoidalari kiritiladi;

sayohat xarajatlarining bir qismi ish beruvchilarning byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'lari va qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan qoplab beriladi.

2. Quyidagilar «O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!» dasturi doirasida ichki turizmni rivojlantirish uchun mas'ul etib belgilansin:

Oldingi tahrirga qarang.

yoshlar, ayniqsa, ta'lim muassasalari o'quvchi-talabalari uchun turizmning tarixiy bilim beruvchi, madaniy-ko'ngilochar, ekstremal, ekologik, etno- va plyaj turizmi turlari bo'yicha — Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi va Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi;

(2-bandning ikkinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 12 iyundagi PF-92-sonli Farmoni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 13.06.2023 y., 06/23/92/0366-son)

mehnat, mahallalar jamoalari uchun turizmning ishbilarmonlik, ekstremal, ekologik, agro-, etno- gastronomik turlari bo'yicha — O'zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasi hamda Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligi;

xotin-qizlar uchun turizmning ziyorat, ma'rifiy, ijtimoiy, madaniy-ko'ngilochar, ekologik, etnoturizm turlari bo'yicha — Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi, Tibbiy-ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish agentligi;

faxriylar, nuroniylar va pensionerlar uchun turizmning ziyorat, tibbiyot, sog'lomlashtirish turizmi turlari bo'yicha — Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligi va «Nuroniy» jamg'armasi.

Mazkur mas'ul tashkilotlar o'z yo'nalishlari bo'yicha har yili ish beruvchilar bilan birgalikda xodimlar respublika bo'ylab sayohatga chiqishi uchun sayohat grafiklarini tasdiqlashni hamda sayohatni amalga oshirishni ta'minlasin.

Samarqand, Toshkent va Farg'ona vodiysining tog' oldi va tog' hududlarida agroturizm, tabiat qo'ynida tamaddi uchun joylar, sanatoriyalar, dam olish bazalari bunga misol bo'ladi. Tog' oldi va vodiylarda sayyohlar uchun ko'proq bahor, kuzga to'g'ri keladi. Tog'larda qishki sport turlari mashhur, issiq yozda plyajdagi dam olish, tog' kurortlari va sayr qilish imkoniyatlari mavjud. Turizm o'zining mavsumligi bilan jozibalidir. Turizm mahalliy aholi, tadbirkorlar va davlat uchun muhim daromad manbai hisoblanadi. Turizmga ichki va xalqaro sarmoyalar ko'paytirilsa, xizmat ko'rsatish sifati yaxshilanadi, tashrif buyuradigan manzillar geografiyasi kengayadi. Tog' zonasida kurort dam olish, turistik transport yo'laklari va karvonsaroylar, turizmning yangi shakllari faol rivojlana boshlaydi. Turizmning jadal rivojlanishi jamiyatga iqtisodiy foyda va manfaat keltirishi bilan birga ekologik oqibatlarga olib kelishi mumkin. Avtomobillar soni va atmosferaga chiqindi gazlar soni ortib boradi, ko'llar, daryolar, o'rmonlar va muzliklarga tez va ko'proq tashrif buyuruvchilarni jalb qilish uchun baland tog'larda yangi yo'llar quriladi. Tabiatning tegilmagan hududlariga kirish ortib boradi, bu esa ekologik xavfni oshiradi. Turizmning noto'g'ri tashkil qilinishi tabiatning plastmassa va chiqindi bilan ifloslanishiga, noyob o'simlik va hayvonlarning yo'q bo'lib ketishiga va ularning yashash muhitining buzilishiga olib keladi, ehtiyotsizlik oqibatida yong'inlar kelib chiqa boshlaydi.

Shu tufayli turizmga ekologiyani ham o'ylagan holda tabiiy resurslardan foydalanish zarur. Yaniki, Milliy tabiat bog'lar va mahalliy hokimiyat organlari turistlarni jalb qilishdan manfaatdor va tadbirkorlar bilan birgalikda tashrif dasturlarini tashkil etish va qulay infratuzilmani rivojlantirishlari mumkin. O'zbekistonda milliy bog'larning soni va maydoni muttasil o'sib bormoqda, biroq ular aholi va hokimiyat vakillari tomonidan ko'pincha dam olish maskanlari sifatida qabul qilinmoqda, bu esa hududlarni rivojlantirish, daraxtlarni kesish, sanitariya qoidalarining buzilishi va suv havzalarining ifloslanishiga olib keladi. Olov yoqish va shovqin qilish tabiatga zarar keltiradi. Shuning uchun birinchi navbatda tabiat bog'i rahbariyati va ekologlar bilan turizmning maqbul variantlari va ko'lamini muhokama qilish muhimdir. Keyinchalik, ekologik baholashni amalga oshirish va ruxsatnoma olish kerak. Biznes loyihalarini amalga oshirishda zararni oldini olish uchun atrof-muhit monitoringi muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak. Hozirgi kunda O'zbekistonning tog'li tabiati nafaqat mas'uliyatsiz turizmdan aziyat chekmoqda. Zararli va issiqxona gazlarining emissiyasi havo sifatiga ta'sir qiladi va iqlim o'zgarishiga olib keladi. Iqlim xizmatlari, chiqindi

tashlamalarini kamaytirish, qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish va yashil maydonlarni ko'paytirish bo'yicha choratadbirlar tabiatga salbiy ta'sirni kamaytirishi va uni turizm uchun jozibadorligini saqlashi mumkin. Chiqindilarning hajmining ko'payishi, qayta ishlash darajasining pastligi va chiqindilarni boshqarish madaniyati ko'plab ekologik muammolarni, jumladan, tabiatning plastmassa bilan ifloslanishini keltirib chiqaradi. Chiqindilarni saralash va utilizatsiya qilish hamda suv omborlari va tog' cho'qqilarini chiqindilardan tozalash bo'yicha ommaviy tadbirlar tabiatga ifloslanishdan yetkazilgan zararni kamaytirish va tozalikni yaxshilashga yordam beradi. Tog'li o'rmonlarda chorva mollarning o'tlanishini qisqartirish, yong'inga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish va yong'inning oldini olish, shuningdek, hayvonlarni noqonuniy ovlash va o'simliklarni yig'ish holatlariga chek qo'yish O'zbekistonning betakror tog' tabiatini asrab-avaylashga xizmat qiladi.

Atrof muhit va chiqindilarni bartaraf etish borasida hozirgi kunda Maishiy chiqindilar bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish maqsadida, hududiy "Toza hudud" DUKlari uchun maxsus texnika xarid qilish bo'yicha manzilli dastur doirasida 2020-yilda 122,6 mlrd. so'm byudjet mablag'lari hisobidan 225 ta maxsus texnikalar xarid qilinishi rejalashtirilgan bo'lib, shu kunga qadar 134 ta maxsus texnika uchun 105,5 mlrd. so'mlik mablag'lar moliyalashtirilib, jami 78 ta maxsus texnikalar yetkazib berildi. Hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 sentyabrdagi PQ–4845-son "Maishiy va qurilish chiqindilari bilan bog'liq ishlarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori qabul qilindi¹. Qarorda maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarga davlat-xususiy sheriklikni joriy etiladi va bu borada Buxoro, Navoiy, Namangan, Farg'ona va Toshkent viloyatlarida joriy yilda qiymati 32,0 mln. AQSh dollariga teng bo'lgan bo'lgan 16 ta, 2021 yil davomida 46 ta loyiha amalga oshiriladi, buning natijasida 725 ta maxsus texnika, 64 ta chiqindilarni qayta ishlash, 43 ta chiqindilarni saralash uskunalari xarid qilinadi².

Bu esa o'z navbatida, davlat-xususiy sheriklik loyihalari amalga oshirilayotgan hududlarda sanitar xizmat ko'rsatish qamrov darajasining 100 foizga yetkazilishiga hamda 2 650 ta yangi ish o'rinlari yaratish imkonini beradi.

Bugungi kunda, hududlarda jami 333 ta chiqindilarni ko'mish va utilizatsiya qilish joylari mavjud bo'lib, shundan, chiqindilarni ko'mish joylari 310 tani, chiqindilarni utilizatsiya qilish joylari 23 tani tashkil etadi.

Jumladan:

– qattiq maishiy chiqindilarni ko'mish poligonlari 235 ta;

¹ Lex.uz

² Uzbektourism.uz

– zaharli kimyoviy chiqindilarni ko‘mish maxsus poligonlari 14 ta (shundan, 1 ta poligon Toshkent viloyati Bo‘stonliq tumanida joylashgan margimush tarkibli chiqindilar ko‘milgan joy);

– sanoat va qurilish chiqindilarini ko‘mish poligonlari 20 ta;

– foydalanib bo‘lingandan keyin ko‘mib tashlanadigan shlam to‘plash joylari (shlamonakopitel) 21 ta;

– kul-shlak tashlash joylari (foydali qazilmalarni qazib olishda va qayta ishlashda hosil bo‘ladigan suyuq va nam chiqindilarni saqlash joyi (xvostoxranilisha) 15 ta;

– radioaktiv va noradioaktiv chiqindilarni ko‘mish joylari 5 ta;

– chiqindilarni utilizatsiya qilish joylari 23 ta.

Bugungi kunda, 333 ta ob‘ektdan 320 tasi (96 %) bo‘yicha chiqindilarni ko‘mish va utilizatsiya qilish davlat kadastrini ma‘lumotlar bazasi shakllantirilgan. Bu ishlar bejisga emas barchasi turizmida barqarorlikni umuman ekologiyani muhofaza qilishdir. Toza havo — dardga davo deganlaridek har birimiz tozalikga rioya qilishiz lozim.

Mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, sanitariya va ekologik holatni yaxshilash sohasida izchil ishlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, bu borada o‘tkazilgan taxlil natijalari atrof-muxitni muhofaza qilish sohasida kompleks yondashuv va strategik rejalashtirishning samarali va zamonaviy usullarini joriy etish zaruratini ko‘rsatmoqda.

Sohalar va tarmoqlarda ekologik vaziyatni yaxshilash, chiqindilarning atrof-muhitga va aholi salomatligiga salbiy ta‘sirini kamaytirish, shuningdek, muqobil energiya resurslaridan samarali foydalanishni ta‘minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligining quyidagi takliflari kiritilgan:

•“yashil” texnologiyalardan foydalanish, chiqindisiz ishlab chiqarish, chiqindilarni qayta ishlash imkonini beruvchi texnologiyalarni va xavfsiz kimyoviy moddalarni qo‘llashga o‘tish bo‘yicha quyidagi tarmoq korxonalarida ustuvor yo‘nalishlarni belgilash:

•atrof-muhit obyektlarini (atmosfera havosi, suv, yer, tuproq, yer qa‘ri va bioxilma-xillik) antropogen ta‘sir va boshqa salbiy ta‘sir qiluvchi omillardan himoya qilish chora-tadbirlarini amalga oshirish;

•ekologik jihatdan eng kam xavf tug‘diruvchi materiallar, mahsulotlar, ishlab chiqarish obyektlari va boshqa obyektlardan ustuvor ravishda foydalanish;

- chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirishning ekologik xavfsiz tizimini takomillashtirish;
- “yashil” iqtisodiyot va “yashil” o‘shish tamoyillarini joriy etish;
- aylanma (sirkulyar) iqtisodiyot amaliyotini joriy qilish orqali tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda hosil bo‘ladigan chiqindilarni “nol” chiqindi tamoyili asosida to‘liq qayta ishlashga yo‘naltirish;
- korxonalar va unga tutash hududlarda tuproq unumdorligini hisobga olgan holda iqlimga mos “yashil belbog”larni barpo etish;
- suv tejovchi texnologiyalarni qo‘llagan holda, yog‘ingarchilik davrida bino va inshootlarning tom qismlarida hosil bo‘ladigan suvdan keyinchalik sug‘orish va obodonlashtirish maqsadlari uchun foydalanish;
- qayta tiklanuvchi energiyani joriy etish va o‘ziga tegishli bo‘lgan xizmat avtotransportlarini bosqichma-bosqich elektromobil va gibrid avtomobillarga almashtirish;
- ish jarayonida hujjatlar almashinuvini qog‘oz shaklidan to‘liq elektron shaklga o‘tkazish.

Ekologik beqarorlikdenganda asosan inson faoliyati, iqlim o‘zgarishi, ifloslanish va tabiiy resurslarni noto‘g‘ri boshqarish natijasida yuzaga keladi. Shunday ekan ekologik beqarorlik, biologik xilma xillikning kamayishi, tuproq evaziga, suv resurslarining kamayishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin. Bunaqa holatlar nafaqat tabiiy muhitga balki insoniyatning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligiga ham salbiy ta‘sir qiladi.

Agar ekologiya buzilsa insonlarda mutatsiya jarayoni sodir bo‘lishi mumkin. Masalan mutatsiyalar turli omillar jumladan tabiiy, radiatsiyali, kimyoviy moddalar yoki viruslar ta‘sirida paydo bo‘lishi mumkin. Shuningdek, mutatsiyalar insonlarning ko‘rinishida, qobiliyatlarida va boshqa xususiyatlarida farqlarini keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa jamiyatda qator muammolarni yuzaga keltiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4845-son Qarori hamda «Maishiy va qurilish chiqindilari bilan bog‘liq ishlarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida» gi qarori 2020 yil 29 sentyabr. – www.lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 9 fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6165-son farmoni

3. M. Amonboyev, Sh. Sayfutdinov, M. Nurfayzieva Fundamentals of tourism. Textbook. TSUE. 2021

4. M. Aliyeva. Turizm asoslari.darslik –T.: Fan va texnologiya, 2022. - 400 b.

5. Sayyora Rikhsibaevna et al. Organizational and Economic Aspects of the Development of the International Tourism and Hospitality Industry. **Journal of Environmental Management and Tourism**, [S.l.], v. 11, n. 4, p. 913-919, june 2020. ISSN 2068-7729.

6. Juraeva, N. ., Nurfayzieva, M. ., Bakhromov, A. ., & Oppokkhonov, N. . (2023). "Exploring the Potential of Rural Tourism Development: A Case Study of Ovjazsoy in the Tashkent Region, Uzbekistan.*EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY*, 3(5), 171–176. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejbsos/article/view/1745>.

12. Klaus Schwab, Saadia Zahidi. The Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. World Economic Forum 2020.

www.uzbektourism.uz

